

СОЦІЄТАЛЬНА ДИНАМІКА СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ В АРХЕТИПАХ І СТЕРЕОТИПАХ¹

Інтелектуальне осмислення ситуації постмодерну ґрунтується на твердженнях щодо неможливості конструювання універсальних теорій соціально-історичного розвитку. Ці твердження вже стали своєрідним ментальним стереотипом. Тим дивніше знайомитися зі спробами спростувати аргументи цієї епістемологічної “аксіоми”. На нашу думку, такою нагодою є ознайомлення з монографією Едуарда Афоніна й Андрія Мартинова “Соцієтальна² динаміка: аналіз суспільно-трансформаційних процесів в Україні і світі, 1992–2023”, які працюють у парадигмі соцієтальної (психосоціальної) науково-історичної думки. Треба визнати, що такий текст є досить незвичним читанням для історика. Проте семантично текст закликає до налагодження діалогу з теоретичних і методологічних питань між істориками, соціологами та психологами. Тим паче, що кожен “цех” гуманітарних наук користується своїми стереотипами, власним понятійним апаратом, власною інформаційною “бульбашкою”. Тому більшість дотримується переконань щодо неможливості погодження термінологічного та понятійного

¹ Рецензія-анонс професора, доктора історичних наук, завідувача відділу Інституту історії України НАН України С. Віднянського на монографію представників-засновників Української школи архетипіки соціолога Е. Афоніна та історика А. Мартинова під назвою “Соцієтальна динаміка: аналіз суспільно-трансформаційних процесів в Україні і світі, 1992–2023”, яка до кінця цього року має вийти друком у видавничому домі “Києво-Могилянська академія” і є своєрідним продовженням виданої 2019 р. цим же видавничим домом монографії тих же авторів під назвою “Українське диво: від депресії до соціального оптимізму”.

² Термін “соцієтальне” ввів у науковий оберт напередодні процесів “Великої депресії” Вільям Самнер, соціолог Ельського університету (США) у своїй праці “Folkways” (1906 р.). Поява цього терміна, на думку авторів монографії, викликана суттєвим ускладненням соціальної природи внаслідок трансформаційних процесів 30–40-х років ХХ ст. у країнах євроатлантичного ареалу. На думку Альберта Келлера, учня і послідовника В. Самнера, висловлену в його монографії “Societal Evolution: A Study of the Evolutionary Basis of the Science of Society” (1915 р.), використання терміна “соцієтальне” стосувалося, насамперед, організаційних аспектів життєдіяльності суспільства, що з розвитком ускладнюється. Американський соціолог Толкотт Парсонс застосовує поняття “соцієтальне”, характеризуючи процеси в суспільстві в цілому, а поняття “соціальне” до соціальних явищ і процесів. Наче макроскопічний, інтегральний і динамічний культурно-соцієтальний комплекс уявляє соціальну систему американський соціолог Питирим Сорокін. Таким чином, можна виокремити два основні значення поняття “соцієтальне”: 1) визначення, віднесене до аналізу всього суспільного життя і його сфер – економічної, політичної, культурної тощо; тобто тут термін “соцієтальне” збігається за значенням з терміном “суспільне”; 2) визначення, що охоплює широке коло явищ: соціальні статуси і ролі, престиж і лояльність, диференціація та інтеграція, – все те, що належить до становища людей у суспільстві, їх приналежності до певних соціальних спільнот і груп; тут термін “соцієтальне” має значення загальносистемного, характеризує суспільство як цілісну систему.

апаратів різних соціальних наук. Проте ці проблеми, властиві для будь-яких міждисциплінарних досліджень, лише стимулюють зацікавленість багатьох учених у вибудовуванні спільних проблемно-концептуальних зв'язків між гуманітарними та суспільними науками. Звичайно, ця потреба частково усвідомлювалась і раніше. Так, один із засновників французької історичної школи “Анналів” Марк Блок наголошував, що предмет історії – це свідомість людей. Отже, з точки зору нової – постмодерної соціальної історії головним питанням є тлумачення в минулому мотивів людської поведінки. Це завдання є методологічно надзвичайно складним. Тому його розв'язання неможливе без використання відповідних підходів інших соціальних наук.

Важливо зауважити, що історія не знає моделі суспільства, яке з часом залишалось б незмінним. Тим більше, що засновники соціології француз Огюст Конт і британець Герберт Спенсер вели мову не тільки про соціальну статику, але й соціальну динаміку, яка дедалі від суспільства доби Модерну прискорюється. Винятком є хіба що природа архетипу колективного несвідомого, яка, за традиційним розумінням швейцарця Карла Юнга, є незмінною. Тим важливіше ознайомитись з авторською аргументацією щодо розвитку цього твердження.

У *першому розділі монографії* автори розглядають теоретико-методологічні засади дослідження. Зокрема, нові епістемологічні обрії їм відкриває поєднання ідей соціетальної психіки³ й архетипів колективного несвідомого. Своєрідним інструментальним знаряддям проникнення у природу останніх стають юнгіанська архетипна методологія і авторські методи психодіагностики – проективна “Методика колірних уподобань” (1987 р.) і особистісний опитувальник “БАД” (2002 р.). Саме цей науково інструментальний комплекс надав авторам змогу здійснити неповторні 30-річні моніторингові дослідження соціетальних змін в Україні, що охопили практично весь період її трансформації на шляху від тоталітаризму до демократії.

Головними індикаторами цих змін у контексті авторського дослідження є динаміка коду культури спільноти, її соціетальних властивостей, а також соціального та соціетального модусів ідентичності. Спостереження за цими універсальними орієнтирами, на думку авторів, дають підстави стверджувати про дзеркальний у цілому характер трансформаційних змін в українському суспільстві.

У *другому розділі монографії* автори описують свій головний здобуток – модель “універсального епохального циклу” як ефективний інструмент соціального прогнозування.

Слід підкреслити, що ця головна ідея стає стрижнем всієї авторської, натомість у цьому розділі автори детально розглядають проблему соціального прогнозування та особливості його здійснення в контексті суспільно-історичного розвитку. На думку авторів, свідоме і несвідоме слід розглядати як неподільну сутність і фактор психосоціальної еволюції, яку спроможна описати “культурно-історична концепція становлення та розвитку архетипів колективного несвідомого”. Цілком імовірно, що її часткою може стати структурно-функціональна модель “універсального епохального циклу”.

---

³ Донченко Е.А. Социетальная психика. Київ: Наукова думка, 1994. 206 с.

У третьому розділі монографії автори розглядають соціетальну динаміку розвитку соціальних інститутів, зокрема, економіку та екологію, політику, науку та освіту, право, релігію, сім'ю. У цьому випадку читач має справу з певною схематизацією представлених авторських ідей.

Презентовану у монографії наукову школу українського підходу до юнгіанської архетипної спадщини підсилює матеріал 30-річних моніторингових соціетальних досліджень в Україні та деяких країнах світу, який має не лише ілюстративне, але й епістемологічне значення.

Появу рецензованої монографії можна вітати з точки зору розвитку міждисциплінарних зв'язків, насамперед, між соціологією та психологією, які є традиційними та плідними. Зокрема, італійський соціолог В. Парето визначав психологізм у соціології як школу другого позитивізму. Він вважав головним соціальним феноменом емоційну сферу людської діяльності, важливе значення для якої мають культурно-історичні фактори. Французький психолог Серж Московічі також наголошує, що соціальне та психологічне можна відокремити лише досить умовно. А німецький соціолог Теодор Адорно називав соціологію наукою про саморефлексію суспільства.

Окремим напрямом соціологічних студій є біхевіористський підхід, який найбільш тісно пов'язаний із соціально-психологічними прикладними дослідженнями. Так, американський соціолог Джордж Хоманс зробив суттєвий методологічний внесок у формування сучасних міждисциплінарних зв'язків між соціологією та соціальною психологією. Зокрема, це стосується тлумачення психологічних механізмів вибору суспільних ціннісних орієнтацій різними соціальними групами. Найбільш плідною ідеєю біхевіоризму для соціальної історії є теорія американця Джорджа Міда про рекурсивну взаємозалежність між соціальним оточенням, індивідуальною та колективною поведінкою. Він назвав свої погляди соціальним біхевіоризмом. Водночас один із сучасних американських класиків біхевіоризму Беррес Скіннер дотримується точки зору щодо незмінності природи людини та неможливості її удосконалення, заперечуючи тим самим ідею можливості історичної зміни типів і форм людської поведінки. При цьому головним завданням соціальної психології в її біхевіористській інтерпретації стає оволодіння методами управління поведінкою людей за допомогою спеціально підібраних стимулів.

Проблеми соціальної психології також мають суттєве значення для історичної науки. Наявна історіографія публікацій, присвячених проблемі зв'язків між історичними та соціально-психологічними дослідженнями, стосується декількох тематичних напрямів: психологічних портретів історичних діячів, аналізу соціально-психологічних засад історичного розвитку різних проявів культури, висвітлення історичних аспектів становлення етнічної та національної психології, а також узагальнення особливостей масової поведінки та впливу на соціально-історичні процеси психологічних факторів.

Найчастіше ми можемо спостерігати, як у працях істориків психологія займається лише раціональною свідомістю. Хоча саме ірраціональні мотиви досить часто вирішальним чином впливають на прийняття найважливіших рішень. Тому принаймні дуже самонадіяно намагатись зрозуміти історичних діячів, не знаючи справжніх моти-

вів їхніх дій. Розв'язанню цієї проблеми слугують історико-психологічні портрети. Традиція їхнього створення бере свій початок від античних часів Плутарха та його порівняльних біографій. На початку ХХ ст. соціально-психологічні портрети були досить поширеними в історичній літературі.

Ще один напрям психологічних портретів історичних діячів репрезентований фрейдівським напрямом у психології. Його започаткував психоаналітичною біографією американського президента Вудро Вільсона у 1937 р. всесвітньо відомий австрійський психолог Зигмунд Фройд. Цю традицію в рамках гуманістичного психоаналізу розвинув американець Еріх Фромм, який написав психоаналітичну біографію Адольфа Гітлера. Проте М. Блок слушно зазначав, що, мабуть, жоден психоаналітик не копірився так у своїй свідомості, як західноєвропейські монахи Х–ХІ ст.

Людей у демократичному суспільстві дедалі має хвилювати питання, чи приймають державні діячі важливі рішення в стані здорового глузду. Пошук відповіді на нього може відбуватись, зокрема, і завдяки розвитку психоаналітичної традиції історичних і сучасних біографій.

В історіографії зв'язків між історією та соціальною психологією виокремлюється проблематика історичної психології етносів і націй. Виникнення психології народів проголосили в 1860 р. німецькі соціальні психологи Моріц Лацарус та Гейман Штейнталь, а на початку ХХ ст. ці ідеї розвинув їх співвітчизник Вільгельм Вундт. Сьогодні спеціалісти виокремлюють компаративні та культурологічні напрями досліджень етнопсихології, генезису розвитку соціальних конфліктів у різних національних середовищах. Так, американський історик і психолог Ллойд деМос приділяє увагу емоційному життю націй, їх груповим фантазіям. Деякі групові фантазії, на його думку, є макросоціальними за своїми масштабами, що дає можливість встановити взаємозв'язок між ними та тривалими фазами розгортання соціальних циклів історії. З точки зору філософії історії можна безкінечно сперечатися щодо наявності в історії чітких закономірностей і тенденцій. І ця дискусія навряд чи колись закінчиться.

Отже, можна сказати, що прислів'я як і народна мудрість у цілому по суті є скарбницею архетипів історії ментального життя певного народу. Цей напрям історичних соціально-психологічних досліджень репрезентований історичною семіотикою та психолінгвістикою. Так, з точки зору історичної семантики, поява нового слова – це вже свідчення усвідомлення певного соціального явища, оскільки у галузі соціальних інститутів хаос у семантиці є свідченням безпорядку в соціальній реальності. Водночас в літературі ми можемо зустріти скептичне ставлення до історії ментальності. Відповідні аргументи звучать приблизно так: дійові особи 500–600-річної давнини вже померли, їх культурний світ зник, тому ми не можемо точно знати, що вони думали. Проте навіть з цієї критичної точки зору феномен соціальної поведінки різних суб'єктів історичного процесу становить особливий інтерес.

Окрему небезпеку в цьому контексті являє собою спроба перенесення світовідчуття сучасної людини на мотиви дій, установки та поведінку людей далеких історичних епох. Внаслідок цієї досить поширеної тенденції М. Блок зазначав, що для проникнення у чужу свідомість, відділену від нас низкою поколінь, треба майже повністю відмо-

витись від свого я, натомість аби приписати цій свідомості власні риси, досить залишатись самим собою.

Крім наведених напрямів взаємозв'язків між історією, соціологією та соціальною психологією, доречно виокремити ще феномени масової психології у контексті універсальної історії, історії природи і людства. Так, репресований радянською владою космобіолог Олександр Чижевський розглядав соціальну психологію народів у її тісному взаємозв'язку з природними процесами. Зокрема, він дослідив зв'язок між проявами соціальної агресії (масових протестів, бунтів, революцій тощо) та циклами сонячної активності. Водночас, говорячи про природний, космічний фактор, слід пам'ятати, що масова психологія виражає, насамперед, соціальну (і навіть ширше – психосоціальну) детермінанту поведінки людей. Адже не лише буття визначає свідомість, але й навпаки, як сказав би Серж Московічі, “психічне (в т. ч. свідомість) частіше, ніж це прийнято вважати, лежить в основі соціального”⁴ (або, інакше кажучи, спроможна змінювати реалії буття). Саме тому вплив тієї ж сонячної активності на соціально-політичні процеси залежить від наявності відповідних передумов суто соціально-історичного характеру.

На відміну від соціолога, історик не може провести натуральний експеримент, але він все ж таки може провести експеримент з аналізу історичних джерел та інформації. Адже, розглядаючи історичні свідчення, історик має пам'ятати, що все побачене принаймні на половину складається з почутого від інших. У цьому зв'язку школа “Анналів” навіть розробила своєрідну психологію історичних свідків. Зокрема, Марк Блок наголошує, що ніхто, навіть безпосередній свідок, не може схопити занадто багато деталей подій. Найменш достовірними є свідчення щодо нещодавніх подій. Він підкреслював, що у нас немає іншої машини часу, ніж та, що працює в нашому мозку на “сировині”, наданій минулими поколіннями. Українська школа архетипіки, на мою думку, пропонує доволі релевантний методологічний і методичний інструментарій дослідження цієї сировини, що її містять архетипи колективного несвідомого.

Серед найважливіших проблемних напрямів соціетальної динаміки у монографії виокремлюється аналіз передумов цивілізаційних відмінностей, що їх провокує “двоїста психосоціальна природа” людини. Зокрема, до них автори відносять соціальні процеси “колективізації” та “індивідуації” (за визначенням Карла Юнга), які відповідно базуються на двох інваріантних модусах ідентичності (соціальної або соціетальної) та продукують відповідну їм історично сформовану світоглядну картину світу (матеріалістичну або ідеалістичну), ціннісні орієнтації (загальносуспільні / групові або індивідуальні), організаційні форми (авторитарну або демократичну), психосоціальні прояви (конформізм або нонконформізм), природу конфліктності (зовнішню або внутрішню), соціальну активність (агресію або кооперацію) тощо.

Водночас автори фокусуються на пошуку теорій і методів, які були б більш адекватними нинішній системній складності взаємовпливів соціології, психології й історії, в тому числі для тлумачення психологічних мотивів діяльності історичних персонажів, масових соціальних суб'єктів і соціальних інститутів.

⁴ Moscovici S. La machine a faire des dieux. Paris: Fayard, 1988.

Важливим, на думку авторів, є також авторське бачення, що його відкривають психологічні особливості сприйняття часу та архетипу часу як такого. Структура психології часу складається з усвідомлення одночасності, послідовності діяльності, тривалості, швидкості протікання подій життя, їх координатної розміреності у сучасному, минулому або майбутньому, переживання спресованості, розірваності, обмеженості або безперервності часу, усвідомлення етапів вікового життя. Натомість все ще проблемним залишається сприйняття зворотності часу, його нелінійності. Це питання традиційно розглядається в рамках причинно-наслідкової концепції. Водночас у парадигмі циклічного розвитку історії проблема детермінант соціально-історичного розвитку ускладнюється, адже за цієї теорії вступають в дію вже не лише прями залежності між подіями, але й опосередковані залежності між стадіями циклів у розвитку певного соціуму. Карл Юнг навіть пропонує для нових – постмодерних умов життєдіяльності ствердження принципу синхроністичності як основоположного, який приходить на заміну колишньому детерміністському причинно-наслідковому принципу.

Автори монографії “Соціетальна динаміка: аналіз суспільно-трансформаційних процесів в Україні і світі, 1992–2023” пропонують модель універсального епохального циклу як аналітико-синтетичний інструмент для аналізу нелінійного суспільного розвитку. Вони зазначають, що суспільство як суб’єкт історії та світової цивілізації у своєму розвитку проходить великий життєвий цикл. По суті історичний розвиток соціуму є реалізацією п’яти, як і у випадку особистісного онтогенезу, епохальних циклів, кожен з яких складається з двох нормативних періодів історії, які чергуються перехідними станами з їх нелінійними процесами радикальних змін суспільної структури та соціальних інститутів.

Започатковує універсальний епохальний цикл перехідна фаза – “революція”, яка узагальнює результати розвитку попереднього епохального циклу і відкриває новий. На цьому етапі продукується й новий – “емоційно-чутливий” психосоціальний тип особистості та відповідні йому соціальні практики. Зокрема, відбувається руйнація характерних для попереднього – еволюційного періоду епохального циклу і “раціонального” психосоціального типу механізмів соціального самоконтролю, які дедалі трансформуються у механізми зовнішнього (примусового) контролю. Відповідно новонароджений “емоційно-чутливий” психосоціальний тип з властивою йому традиційною самосвідомістю, орієнтованою на групу або клас (ідентичність “Ми”), стає головним продуктом революції. Відповідних змін зазнають ціннісні орієнтації провідних соціально-демографічних груп.

Наступна фаза епохального циклу – нормативний період “інволюція”, пов’язаний із засвоєнням психосоціальних характеристик новонародженим під час революції соціальним суб’єктом “Ми” з його статичною соціально-нормативною природою. Відповідно, для цього етапу циклу є властивим помітне згортання соціальних процесів, спрощення соціальної структури, традиціоналізм. Таке суспільство фактично є “закритим”, його психосоціальні механізми орієнтовані на функціонування, яке переважає над розвитком і протистоїть інноваційній інформації, адаптуючи суспільну систему до сталої традиції. Централізований соціальний контроль переважає над самоконтролем, який забезпечує соціальну стабільність, солідарність і єдність. Домінантними стають

цінності холізму, сприйняття соціального та історичного світу як тотально Єдиного. Проте закритий і статичний характер системи врешті-решт вичерпує свій потенціал життєздатності та стає причиною наростання ступеня соціальної дезінтеграції та хаосу.

На зміну стабільному періоду суспільного існування приходить перехідна фаза трансформації (а точніше, за визначенням авторів, – “кoeволюція”), яка є протилежна за напрямом і контраверсійна за змістом історичних змін до революції. Більшість психосоціальних характеристик у цьому стані випробовують своєрідні флуктуаційні коливання. Ця теза підтверджується, зокрема, даними моніторингових психосоціальних досліджень в Україні, що здійснюються протягом 1992–2023 рр. Українською школою архетипіки. Через процеси аномії спостерігається суттєве послаблення механізмів зовнішнього соціального контролю, на місце якого постають механізми самоконтролю.

Новонароджений Помаранчевою революцією (2004 р.) психосоціальний тип раціональної людини набирає сили і стає основним соціальним суб’єктом нового нормативного періоду – еволюції, що живить трансформовані на розвиток соціальні інститути та стимулює розгортання соціальних процесів.

По суті, у моделі універсального епохального циклу коеволюційний етап виконує роль соціально-психологічного механізму переходу від одного нормативного стану (інволюції) до іншого (еволюції). Цей перехід реалізується в межах єдиного епохального циклу, тому в таких умовах змінюється лише полярність системних якостей суспільства. Реально нові типи соціальної поведінки не з’являються. З точки зору суб’єктивного психологічного сприйняття про період коеволюції можна сказати, що в цей трансформаційний час змінюються зовнішні щодо соціальних суб’єктів історичні умови, натомість психосоціальні характеристики акторів історичного процесу, тобто особистостей, соціальних груп і класів, а також соціальних інститутів перебувають у стані інверсії, зворотному щодо сталих нормативних характеристик. Саме на цьому етапі поступово виникають передумови для розвитку нових суспільних практик, а також для зміни ментальності різних соціальних суб’єктів.

Натомість остаточне інноваційне інституційне оформлення суспільство здійснює вже протягом еволюційного періоду розгортання універсального епохального циклу, коли інноваційна активність досягає найбільшого ступеня інтенсивності, внаслідок чого постають й укорінюються нові соціальні практики, змінюються провідні види історичної діяльності. Усталеність соціальних інститутів забезпечується безперервністю соціальних змін. Аналогією у цьому плані є порівняння соціального розвитку еволюційної доби з їздою на велосипеді, допоки їздок крутить педалі, він перебуває в сідлі. Проте накопичення психологічної втоми, відпрацювання стратегічних завдань цього еволюційного етапу циклу розвитку поступово стимулює накопичення низки гострих проблем, розв’язання яких стає можливим вже після нового революційного етапу, який відкриває якісно новий епохальний цикл.

Визначальним джерелом розвитку універсального епохального циклу, на думку авторів, має духовна сфера. Адже саме вона продукує психосоціальні передумови для циклічного розвитку провідних соціально-історичних видів діяльності та інститутів,

які на кожному з історичних етапів відіграють роль першої скрипки: релігія і наука, матеріальне виробництво і політика, мораль і демократія тощо.

Таким чином, запропонована модель універсального епохального циклу дає можливість узгодити наявні протиріччя між провідними парадигмами соціології, психології та історії. З одного боку, частина науковців аргументує тезу щодо незмінності психосоціальної природи людини (змінюються часи, але не люди). З іншого боку, прихильники динамізму соціально-історичного розвитку наголошують, що люди більше схожі на свій час, ніж на своїх батьків. Проте в моделі універсального епохального циклу обидва ці підходи стають адекватними для різних фаз і періодів циклу (революції – інволюції – коеволюції – еволюції). Відповідно, використання понятійного апарату соціальної психології дає можливість поставити більш точний діагноз певному історичному часу, а завдяки цьому можна вирішити теоретичну проблему адекватної ідентифікації соціетальних властивостей певних етапів розгортання універсального епохального циклу.

Автори монографії намагались розглянути феномен соціетального на прикладі різних соціальних суб'єктів, якими виступають: індивід як мікроодиниця соціологічного (і психологічного) аналізу; соціальна структура та соціальний інститут як макроодиниці вивчення; громада або спільнота як мезоодиниці соціологічного вивчення.

При цьому на всіх рівнях соціологічного аналізу вони стверджують думку про те, що нові – постмодерні реалії актуалізують, говорячи в контексті ідей послідовника Карл Юнга професора Гренобльського університету Жільбера Дюрана, прояви архетипів-логосів, їх вплив на результативність інноваційної активності провідної – раціональної частини суспільства і водночас інтенсифікують діяльність носіїв ірраціональних інтенцій, їх здатність до смислотворення, розвитку уяви про результати розумових дій та “конвертації” цих уявлень у нові архетипи-міфоси для наступних поколінь.

Можна погодитись з думкою авторів, що давно усталена концепція структурування процесу розвитку на основі дихотомії понять “революція” – “еволюція” не є адекватною всій складності та нелінійності сучасного соціально-історичного процесу. Натомість авторами вже майже два десятиліття (від першої публікації⁵ пропонується складніша модель, частинами якої є два нормативні періоди – “інволюція” та “еволюція”, і дві перехідні фази – “революція” та “коеволюція”. У цьому випадку автори не порушують рекомендацію Оккама і надмірно не множать сутності.

Натомість з наростанням складності структури та функцій суспільства соціально-історичне відтворення суб'єкта відбувається на засадах набуття нового соціального сенсу. Умовою інноваційної активності в еволюційний період є розкріпачення індивіда і посилення предметно-когнітивного компонента в психологічній структурі особистості.

Для соеволуційного етапу розгортання циклу відбувається пошук соціального рішення, яке сприяє адаптації суб'єкта до нового мотивування своєї діяльності, завдяки чому у новій соціальній дійсності суб'єкт змінює не лише самого себе, свої цілі та удосконалює засоби їх досягнення, але й активно формує своє нове соціальне середо-

⁵ Афонін Е. Розвиток України: макросоціальний підхід. *Віче*. 1996. № 1. С. 45–54.

вище. У період еволюції наявні соціальні смисли через інноваційні процеси екстраполюються на нові соціальні явища.

Поле функціонування соціального сфокусоване на взаємодії та співіснуванні індивідуального та суспільного. Індивідуальне та суспільне можна розглядати як двоєдині характеристики соціального, причому на передньому плані найчастіше перебуває особистість. Класична соціологія розглядає її не скрізь призму неповторних властивостей та якостей (по-суті це є предметом психології), а з позиції її соціально-типових рис як суб'єкта розвитку суспільства. При цьому кожна особистість розглядається не лише як складова малої соціальної контактної групи, але й як типовий представник певної великої соціальної групи, властивий зазначеній групі норм, традицій, цінностей, поглядів. Водночас індивідуальне, порівняно із суспільним, є більш мінливим, адже соціальний час його розвитку крім того, що обмежується тривалістю людського життя, ще й залежить від якостей певної вікової когорти. При цьому виокремлені історичні періоди минулого, сучасного та майбутнього суспільства завжди складаються з психосоціальних комплексів різних поколінь, які жили та діяли у визначений історичний час. Вікова психологія доволі чітко виокремлює цикли психосоціального розвитку особистості під час її соціалізації. Натомість все ще недостатньо, на жаль, описано (з точки зору виокремлення психосоціальних циклів онтогенезу) подальший психічний розвиток особистості. Рецензована монографія, якщо і не розв'язує більшості поставлених проблем, то принаймні стимулює думку щодо можливих шляхів їх вирішення та продукування нових – інноваційних ідей соціогуманітаристики.

С.В. Віднянський,
д-р іст. наук, проф.,
чл.-кор. НАН України,
завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України,
Інституту історії України НАН України,
вул. Грушевського 4, Київ 01001, Україна,
email: stepanvid@ukr.net

S.V. Vidnianskyi,
Dr. Habil (History), professor,
Corresponding member, NAS of Ukraine,
head of the Department of History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine,
Institute of History of Ukraine NASU,
4, Michael Hrushevsky Str., Kyiv, 01001, Ukraine,
email: stepanvid@ukr.net